

AYŞEGÜL ÇELİK

Ölmeyi Bilen Adam
Muhsin Ertuğrul

CAN

AYŞEGÜL ÇELİK
ÖLMİYİ BİLEN
ADAM
Muhsin Ertuğrul

Can Çağdaş

Ölmeyi Bilen Adam: Muhsin Ertuğrul, Ayşegül Çelik

© 2013, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2013

2. basım: Mayıs 2021, İstanbul

Bu kitabın 2. baskısı 500 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Cem Alpan

Editör: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-975-07-1590-7

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları'na, Gökhan Akçura'ya ve Ara Güler'e, koleksiyonlarında yer alan bazı fotoğrafların bu kitapta kullanılmasına izin verdikleri için teşekkür ederiz.

Türvak-Türker İnanoğlu Vakfı'na, Türvak-Türker İnanoğlu Vakfı Sinema-Tiyatro Müzesi'nde bulunan bir belgede yer alan metnin bu kitapta kullanılmasına izin verdikleri için teşekkür ederiz.

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750715907

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

AYŞEGÜL ÇELİK

ÖLMİYİ BİLEN
ADAM

Muhsin Ertuğrul

BİYOGRAFI

Ayşegül Çelik'in Can Yayınları'ndaki diğer kitabı:

Kâğıt Gemiler, 2013

AYŞEGÜL ÇELİK, 1968'de Ankara'da doğdu. HÜ İktisadi ve İdari Programlar ile AÜ DTCTF, Tiyatro bölümlerini bitirdi. HÜ Sosyal Antropoloji Bölümü'nde yüksek lisans programına katıldı. *Varlık*, *Milliyet Sanat*, *Hürriyet Gösteri*, *kitaplık*, *Doxa*, *Bütün Dünya*, *Akşam-lık*, *Kent ve Gençlik*, *Bireşim*, "ağır ol bay düzyazı", *Dünden Bugünden Edebiyat* gibi dergilerde öykü, şiir ve makaleleri, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Star*, *Radikal*, *Yeni Şafak*, *Sabah* gibi gazetelerde röportajları yayımlandı. Televizyon, sinema ve sahne için drama yazarlığı yanı sıra televizyon için çocuk programı yazarlığı yaptı. Radyo oyunları TRT tarafından ödüllendirildi. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kaynanam Nasıl Kudurdu?* romanından yaptığı oyun uyarlaması Devlet Tiyatroları ve Bursa Şehir Tiyatroları tarafından sahnelendi. Librettosunu yazdığı *Arda Boyları*, Devlet Opera ve Balesi Modern Dans Topluluğu tarafından sahnelendi. *Kadın Öykülerinde Ankara*, *Kadın Öykülerinde Doğu*, *Belki Varmış Belki Yokmuş*, *Bir Dersim Hikâyesi*, *Şehir ve İnsan*, *Kar İzleri Örttü* adlı çok yazarlı kitaplara öyküleriyle katıldı. *Şehper*, *Dehlizdeki Kuş* adlı öykü kitabıyla Notre Dame de Sion Edebiyat Ödüllerinde mansiyon, *Kâğıt Gemiler* adlı öykü kitabıyla 2010 Yunus Nadi Öykü Ödülü'nü aldı. *Sensizankaradadenizdüşleri* (1997) adlı şiir, *Korku ve Arkadaşı* (2005) adlı öykü kitapları var. Halen Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda Dünya Edebiyatı ve Uygurluk Tarihi dersleri veriyor.

İçindekiler

I. BÖLÜM

1800'lerin sonu	17
Lantern majik	18
Muhsin... ..	21
Tefeyyüde üç kafadar... ..	22
“Odeon Tiyatrosu'nda en mutena piyesler...”	31
“Ertuğrul Muhsin, sen misin?”	35
“Hamlet de güzel isimmiş...”	38
Satabileceği bir pantolonu olan adam	41
“Mümkün olsa ömrümün 40 yılını hiç yaşamadan seve seve veririm...”	45

II. BÖLÜM

1900'ler... ..	55
“Madem şairiz aktör de olabiliriz.”	59
Kuzey'in kuvvetli askeri	63
Baykuş!	66
Vasfi... ..	71
Bağlarbaşı Köşkü'nün şefitalileri	74
Gençlik; bir çeşit delilik	76
Galip'e mektup... 17 Ekim 1918	83
Afife (1920)	84
“Denize tohum ekmek gibi...”	92
Ateşten Gömlek (1923)	97
Bir hayali gerçekleştiren kadın: Bedia... ..	101
“Muhsin... Belki bir gün gelirim...”	110

III. BÖLÜM	
Ferah mevsimi (1924)	115
Moskova (1925)	119
Önce tersane, sonra gemi (1927)	125
Hollywood; “Chaplin’i göğsünde uyutan sinema kenti” (1928) ..	135
“Zamanında yetişebildik mi Muhsin Bey?” (1930)	138
Mustafa Kemal’in gözyaşları	143
Darülbedayi’ye veda... ..	147
Zamanın götürdükleri (1938)	153
Sözünde duran bir adam (1944)	159
IV. BÖLÜM	
Şehrin ortasında bir tiyatro bulundu! (1947)	167
Ensiz boysuz bir kutu (1951)	171
Kimsenin tanımadığı bir kadın: Hamlet (1954-1955)	178
Oda Tiyatrosu’ndaki boş koltuk (1956)	182
V. BÖLÜM	
“Muhsin Ertuğrul meselesi” (1958)	187
“Tiyatromuzun sahnesi sanatkârın, salonu halkındır”	192
VI. BÖLÜM	
Kara perde (1964)	197
Sahnede 60 yıl (1969)	205
VII. BÖLÜM	
Sonun başlangıcı	215
VIII. BÖLÜM	
“Son rica...”	225
EKLER	229
Perde Açılıyor (1964)	231
Bugün 27 Mart 1978, Dünya Tiyatro Günü	235

Benim babam Yeşilçam filmlerini figüranların hayat hikâyesine kadar ezbere bilir. Oysa bir Dean Martin hayranı olan annem için Yeşilçam, biraz Çolpan İlhan, biraz da Eşref Kolçak demektir. Sinema mevzuu eskidir bizim evde...

Bu kitapta isimlere, tarihlere, durumlara sadık kalarak çalışmaya gayret ettim. Fakat yine de asıl yapmak istediğimin “hikâye anlatmak” olduğunu yinelemem gerek.

Muhsin Ertuğrul'un kıymetli eşi Handan Uran Ertuğrul'dan ve yazar Gökhan Akçura'dan, Şehir Tiyatroları'ndan destek aldım. Kendilerine ve beni onlara ulaştıran Yalçın Bürkev ile Canan Kırımsoy'a, yılın son günlerinde dizgiden düzeltiye bu kitaba emeği geçen arkadaşlara teşekkür ederim.

Bu satırları, anneme ve babama hediye etmek isterim.

Ve tabii Faruk'a...

Sen olmasan yapamazdım.

2012, Ankara

“Ağlıyor!” diye haykırdı ön sıradan biri, “Mustafa Kemal ağlıyor!”

Tiyatro topyekûn ayaklanmıştı, aktörler kim bilir kaçınıcı kez eğilip kalkıyor, alkışlar çınılıyordu salonda. Işık artınca Gazi'nin locası da seçilir oldu. Arka sıralarda oturanlar, Mustafa Kemal'i görebilmek için parmaklarının ucunda yükseldiler. Gazi, çiçeklerle süslenmiş locada oyunu alkışlıyordu. Yüzünden ne düşündüğünü anlamak mümkün değildi ama loş ışığın altında, yanağında iki damla gözyaşı parlayıp söndü.

I. BÖLÜM

İnsan yaşamı boyunca Karagöz perdesine oyun öncesi iğneyle iliştilmiş “göstermelik” gibi kalmamışsa, bırakalım yaptıklarını bize söylesin. O zaman gecesi arkamızda kalır, önümüze gündüzü serilir; böylelikle yoksuldan aşırılan somunun hesabı verilmiş olur.

MUHSİN ERTUĞRUL

Muhsin Ertuğrul'un 60. Sanat Yılına Saygı Gecesi, 12 Ocak 1970. Fotoğraf: Ara Güler.

1800'lerin sonu

Haririzade Hacı Hüseyin, bir delikanlının tez adımlarıyla mahalleye doğru yürüyordu. İhtiyar kalbi, üstünden tonlarca yük kalkmış gibi hafiflemişti. Sabahki yağmurdan kalan ıslak toprak kokusu yokuşun başında karşıladı onu. Kokuyu derin derin içine çekti, gülümsedi. Mahalle esnafının gözünü yola dikip kendisini beklediğini biliyordu. Nitekim, zahirecinin çırağı onu hemen fark etti, ardından yoğurtçu, sucu, şerbetçi, kim var kim yoksa yola döküldüler. Fırıncı Yunus, "Ne yaptın Hacı, tamam mı?" diye seslendi uzaktan. Hacı Hüseyin, kafasını salladı sonra elini göğsüne atıp, "Tamam, çok şükür," diye gülümsedi.

Yaşlı adam, sabahın bir vakti yağmur çamur demeden İstanbul'un öbür ucuna Evkaf'a, mal bağışlamaya gitmişti. Mal varlığının yarısını fakir fukaraya dağıtılmak üzere elden çıkarmış dönüyordu. Yaptığı ilk bağış da değildi bu, Hacı Hüseyin, dünyalığının çoğunu beş yıl önce yine fakir fukara için elden çıkarmıştı. Hal böyleyken neden ikinci bir vakfiye düzenlediğine kimse anlam veremiyordu. Esnaf, etrafını sardı, onu fırının bahçesindeki tahta kerevete oturtup başına dikildiler:

"Yahu, iş mi bu senin yaptığın!"

"Ne diye ikide bir malını dağıtıyorsun?"

"Sen Evkaf'tan zengin misin be adam?!"

"Kendini düşünmüyorsan bari çocuklarını düşün!"

Her kafadan bir ses çıkıyordu, yaşlı adam bu lafların bitmesini bekledikten sonra, "Ben bu dünyaya parayla gelmedim ki..." diye gülümsedi. "Anlasanıza, tıpkı geldiğim gibi gitmek istiyorum. Çocuklarım da kendi hayatlarını kendileri kursunlar."

Yanıdakiler birbirlerine baktı. Herkesin aklı birkaç kâğıt, birkaç mühürle Evkaf'a mal olan servettydi. Haririzade Hacı

Hüseyin'in o gün Evkaf'a bağışladığı mal varlığının içinde; 12 yağhane, 8 şerbethane, 11 dükkân, 10 ev, 3 fırın, 4 han, 1 okul, 1 bağ, 1 meyve bahçesi, 17 çeşme, 1 cami ve iki de köprü vardı.

* * *

Dağıtılan onca mala rağmen ailesi darlık çekmedi. Oğlu Hüsnü, insanda güven uyandıran ağırbaşlı bir delikanlıydı. Babası gibi paradan yana talihi açtı, Hariciye'ye veznedar oldu. Üst üste dizili altın ve gümüş mecdiyelerle dolu bir odada çalışıyordu. Osmanlı'da bulunan büyükelçiler, aylıklarını Osmanlı Bankası'ndan aldığı için, İstanbul'da görevli olup da onu tanımayan ecnebi yoktu. Hüsnü Bey, iki kez evlendi, kalabalık bir ailesi oldu. İkinci eşi Virdiruh Hanım, bir Çerkes güzeliydi. Kocasına fena halde âşıktı, evde rahat etmesi için her şeyi yapardı. Hüsnü Bey, tutkuları olan yetenekli bir adamdı. En sevdiği iş, resim yapmaktı fakat yemek odasının köşesinde bir de tezgâhı vardı, burada da çeşit çeşit işle uğraşır. Mesela son marifeti, ıhlamur ağacından oyduğu bir vapurdu. Küçüktü fakat Şirket-i Hayriyye vapurlarının tıpatıp aynıydı. Kaptan köprüsünden, lombozlarına kadar her şeyi tastamamdı. Hüsnü Bey, pencerelerine kadar vapuru oyup bitirdikten sonra iki gece daha çalışarak küçük kalıplar hazırladı. Boyları bir-iki santim arasında değişen bu beş kalıba sıcak pirinç döküp soğuttu. İlk bakışta ne olduğu belli değildi fakat soğuyan pirinçler usulünce birbirine eklendiğinde minyatür bir motor çıktı ortaya. Bunu küçük vapura yerleştirdi Hüsnü Bey, incecik bir boruyla üfleyip pervaneyi döndürdü. Vapurcuk, Virdiruh Hanım'ın şaşkın bakışları altında, su dolu leğende tıkr tıkr yüzmeye başladı...

Lantern majik

O müthiş perşembe sabahı, Hüsnü Bey'in ortanca kızı Saadet, ablası Servet'in üstünden yorganı çekip alıverdi, "Pes vallahi! Ferah Kalfa fırını yaktı, bazlamanın kokusu evi tuttu, hâlâ uyuyorsun!" Servet hemen açtı gözünü, "Eyvahlar olsun!" diye fırladı, uyku muyku kalmamıştı.

“Ya oğlan? O da kalktı mı?!”

“Kahvaltıya bile oturdu.”

Servet eline geçen ilk entariyi kafasından aşağı indirdi.

“Ah ablasının kuzusu. Sormadı mı, niye bu kadar erken kalktık diye?”

“Sormaz mı... Pencereye kuş gelmiş, hepimizi uyandırmış dedik. İsim taktı, ‘Perşembe Kuşu’ diyor, söyleyin her gün gelsin diyor.”

Saadet, hırkasını tek koluna geçirdi, abla kardeş alelacele odadan çıktılar.

Gazeteci Karakin Efendi, perşembenin fevkaladeliğinden habersiz, Hüsnü Bey’in evine yaklaşırken *Hanımlar* gazetesini, *İkdam* ve *Sabah*’ı ayırıp koltuğunun altına aldı. Saadet ile Servet’in kapının arkasında beklediğini biliyordu. Sabahları o kapıyı çalmadan, kızlar da “şu senin bu benim” diye gazeteleri kapışmadan kahvaltıya başlanmazdı bu evde. Fakat o sabah Saadet’le Servet’in sesini duyamadı Karakin Efendi. İçeridekilerin gazete düşünecek hali yoktu. Hüsnü Bey ve küçük oğlu, sabahın erken vakti kalkıp kahvaltılarını yapmışlardı. Şimdi Virdiruh Hanım, oğlanın saçlarını kokulu sularla taramakla meşguldü. Hüsnü Bey, saatine bakıp kalkınca o da tarağı bıraktı, çocuğun elini tuttu, birlikte merdivenlere yürüdüler. Onların ayaklandığını gören Servet, Saadet ve Ferah Kalfa cümle kapısına koşturdu. Hüsnü Bey, bir akranına hitap eder gibi, “Haydi!” dedi oğluna, sonra Virdiruh Hanım’a fısıldadı: “Biz gecikmeyiz...” Hane halkının hayır dualarıyla, baba oğul Sultanahmet’e doğru yola koyuldu.

Birbirinin kopyası, biri büyük, biri küçük iki adam, önce tramvayla Galata Köprüsü’ne gittiler. Köprü’nün üstü aman aman kalabalıktı. Galata’ya yürüyüp yeniden tramvaya bindiler. Küçük oğlan, yol boyu vakarla etrafı seyretti. Ama tramvaydan indikten sonra babasının el edip bir de fayton çağırdığını görünce o kadar heyecanlandı ki, olduğu yerde birkaç kez zıplayıverdi.

Fayton, Şehr-i İstanbul’un baklava, kavun, şerbet ve misk kokan sokaklarını tıkırdatarak Yıldız Sarayı’na götürdü onları. Kapıda Hüsnü Bey’in büyük oğlu Ratip, onları bekliyordu. Babasıyla kardeşini karşıladı; öne düştü, inilip çıkılan merdivenlerden, uzun koridorlardan sonra bir odaya girdiler. İçeride başka küçük çocuklar da vardı, bunların bazıları gecelik entarisıyla geziyorlardı. Beyaz gömleklili bir adam, Ratip’in küçük kardeşini yanından alıverdi. Babasıyla abisinin arasında duran küçük oğlan, geçirdiği

uzun yolculuktan sersemlemişti. Sağa sola bakınırken kendisini bir iskemlede oturan bir başka beyaz gömleklinin karşısında buldu, adamın elinde emaye bir kap vardı. Ne olup bittiği anlaşılmadan, müthiş bir el çabukluğuyla onu, oracıkta sünnet ediverdiler. Her şey o kadar hızlı oldu ki, sarayın önüne çıkıp bir kupa arabaya binene kadar acı duymak bile aklına gelmedi. Babasının yanına oturtuldu, ağabeyi Ratip gülümseyerek onun ayaklarını kendi dizleri üstüne yerleştirdi. Kırbaç şakırtılarıyla eve döndüler.

Gösterişten, şamatadan hoşlanmayan Hüsnü Bey, sünnetin de sade ve ilmi bir şekilde yapılmasını istemişti. Ortalıkta hokkabazlar, kaynana zırlıtları, süslü esvaplar yoktu. Ama konakta kocaman bir yatak hazırlanmış, yorganı tahinli çörek gibi kabartılmış, öteye beriye birkaç süs asılmıştı. Yasemin kokan yastığın üstünde kurdelelerle sarılmış bir kutu da sahibini bekliyordu.

İşte *lantern majik*, bu kutuda saklanıyordu. Hüsnü Bey, oğluna aldığı hediyeyi Viridiruh Hanım'a uzun uzun anlatmış fakat bir türlü fırsat bulup gösterememişti. Oyuncaktan sayılmayacak gayet pahalı bir cihazdı bu, işi gölge oyunu oynatmaktı. Perdeleri kapatıp odayı kararttılar. Hüsnü Bey, makinanın kulağını bükünce yeknesak bir tıkırtı duyuldu ve *lantern majik*'in ışıklı gözünden bir ördek fırlayıverdi. Seyircilerden hayret sesleri yükseldi. Hüsnü Bey'in gözü, oğlundaydı. Küçük oğlan yatağın topuzuna tutunup doğrulmaya çalıştı, en çok şaşırın o olmuştu. İlaçların etkisiyle gözleri kapanıyordu, ateşi yükselmiş yüzü parça parça kızarmıştı. Annesine bir şeyler söylemek istedi fakat konuşamadı.

Gözleri kapanmak üzereydi, etrafına baktı. Perdeleri kapatılan oda dışarıdan kopmuştu. Küçük çocuk dikkatini toplayınca yattığı odanın bir hayalbazın kutusuna dönüştüğünü fark etti. Etrafta gölgeler pır pır ediyor, annesi, babası, ablaları gülerek onları seyrediyordu. Oda ipini koparmış, boşlukta bir beşik gibi sallanıyordu. Kendisinin seyredenlerin mi, gölge oyununda oynayanların mı arasında olduğunu kestiremedi. Avucu gevşedi, yatağın topuzunu bıraktığı anda yürüyen gölgelerle oynadığı oyundan derin bir uykuya yuvarlanıverdi. En son duyduğu, sokaktaki çocukların sesiydi; "Bana sesleniyorlar," diye düşündü hayal meyal...

Muhsin, pabucu yarım
Çık dışarıya oynayalım...

Muhsin

Ateşi aklına vurmasa, rüyası da bu kadar karışmayacaktı. Aslında dışarıda hiç arkadaşı yoktu. Harb-i Umumi zamanında mecbur olmadıkça sokağa çıkılmıyordu. Evlerinin Cankurtaran Camii'ne bakan şahane taraçası sokaktan daha güzeldi zaten, buradan bütün Marmara'yı seyretmek mümkündü. Hüsnü Bey'in dürbününü alıp ailece taraçaya dizilir, geçen savaş gemilerine bakarlardı. Bunlar direklerinin çanaklıklarına kadar askerlerle doluydu. Ortanca ağabeyi Âkif, bütün zırhlıların adını bilir, aileye tek tek takdim ederdi; "Önde gidenler Mesudiye ve Aziziye. Arkasındaki de Necmi Şevket torpidosu.." Bu koca gemilerden, "Padişahım çok yaşa!" sesleri duyulur sonra bu sesler yerlerini, bağı yanık savaş türkülerine bırakırdı.

Nüfusta yazan ismiyle İbrahim Muhsin, evin en küçüğüydü. Kimi öz kimi üvey, tam altı kardeşi vardı fakat onun tek ve en iyi arkadaşı babasıydı. Hüsnü Bey, onunla vakit geçirmeyi severdi. Çoğunlukla Divan Yolu'ndaki Arif'in Kıraathanesi'ne gider, Meddah İsmet Efendi'yi seyretsin, diye Muhsin'i de yanına alırdı. Kıraathanenin karşısındaki Hayalî Kâtip Salih Efendi'nin Karagöz'ü de bu ikisinin uğrak yerlerindendi.

Şehr-i İstanbul'da, tiyatronun kapısı gülmek için çalınırdı. Bağrış çağrış seyredilen piyeslerde, arabistanfıstığı, sakızleblebisi, şekerli çörek atıştırmak âdettendi. Yeme içme sesinden repliklerin anlaşılmadığı olur fakat kimse bu ayrıntıyla uğraşmazdı. Keyfe gelen seyircilerin sahneye portakal, avuçla leblebi bazen de para attığı olurdu. Her şeye rağmen tiyatro, yaşamının bir yolunu bulmuştu... Şehzadebaşı'nda Osmanlı Dram Kumpanyası, Kel Hasan Efendi, Komik Şevki Efendi temsiller veriyordu. Fehim Efendi Tiyatrosu daha kibar İstanbulluların uğrak yeriydi. Mesela İstanbul Merkez Komutanı Selahattin Paşa'nın ailesi ve kırk halayığı, Fehim Efendi'yi tercih ederdi. Halayıklarını sanatkâr yetiştirmek isteyen Paşa, onları sık sık tiyatroya gönderirdi. Sonraları Çemberlitaş'taki konağında bir tiyatro salonu inşa etmiş, alaturka, alafraza kostümler diktirip Şişeciyan'a dekor bile yaptırmışlardı. İstanbul'da yabancı topluluklar da vardı. Bunlar Beyoğlu tarafına gelirdi. Geceleri yollar karanlık, araba az olduğu için Beyoğlu'na geçmek çok zordu ama giderken bir saat, döner-

ken bir saat yürümeyi göze alıp İtalyan operasına ya da Fransız dramlarına giden deliler de yok değildi. Fakat ne olursa olsun aklına esen tiyatroya gidemezdi. Çünkü tiyatrolar sadece belli zamanlarda çalışırdı: kışları hafta sonlarında ve bir de ramazanda...

Muhsin, piyeslere bayılırdı. Henüz ilkokula bile gitmiyordu ama dikkatli bir çocuktuk; gözünü kırpmadan oyunu seyrediyor ve her şeyi açık seçik anlıyordu. Çözemediği tek şey, sahnedeki âlem. Oyun sonunda nasıl olup da her şeyin puf diye kaybolduğunu anlamıyordu. Bir gün Zanbağlı Tiyatrosu'nda babasının ahbablarıyla sohbet dalmasını fırsat bilen Muhsin, onun elini bıraktığı gibi sahne arkasına koştu. Henüz öğle vaktiydi fakat gün ışığı, salonu bölen bozarık, kalın perdeden öteye gitmiyordu. Küçük çocuk biraz korktu, biraz çekindi ama geri dönmeyi kendine yediremedi. Giderek karanlığa gömülen merdivenin tırabzanını tuttu ve basamaklardan indi. Merdiven onu getirip bir tahta kapının önüne bırakmıştı. Muhsin artık çok heyecanlıydı. Bir geçit bulduğunu, atacağı tek adımla bir ecnebi sarayına veya haydutların bulunduğu bir ormana yuvarlanabileceğini düşünüyordu. Kapıyı açmaya fakat içeri girmemeye karar verdi. Kendini emniyete almak için daha fazla yaklaşımadan uzandı, tahta kapıyı itti, kapı bir taşlığa açılıyordu. İlk gördüğü az ileride bir maltızda kaynayan kuru fasulye tenceresiydi. Nefesini tutmuş, gözlerini de dört açmıştı ancak sahnede gördüğü ecnebi sarayların, sihirli ormanların, başka âlemlerin izi yoktu burada. Hayal kırıklığına uğrayan Muhsin, bir akıl yürüttü oracıkta: Büyü sahnedeydi!

Tefeyyüze üç kafadar...

Muhsin tefeyyüze başladığında en sevdiği şey sabahları okula yürümektir. Olabildiğince erken çıkıyordu evden, Cankurtaran'dan Sultanahmet Meydanı'na yürüyordu. Sınıf arkadaşı Mahmut, meydanda onu bekliyordu. İkisi Fuad Paşa Türbesi'ne yakın bir köşeden Haşim'i de alarak Gedikpaşa'ya doğru yola koyuluyorlardı. Yine böyle güle oynaya yürüdükleri bir sabah, "Bil bakalım bu kim!" diye seslendi Haşim. Bir elini cebine koymuş, diğer eliyle havada daireler çiziyordu. Mahmut ve Muhsin bakiştılar; Haşim, "Gelmoor, gitmoor, artık kapıyı açmoor!" diyerek bahçe

duvarına oturunca Mahmut, “Bildim!” diye bağırdı, “Mınakyan’ın Kibar’ı bu!” Fakat Haşim oynamaya devam ediyordu, bu kez Muhsin bağırdı: “Hayır, bu Beybaba!” Haşim yetenekli bir çocuktu, Dram Kumpanyası sanatçıları; Mınakyan’ı, Binemeciyan’ı çok güzel taklit ederdi. Üç kafadar, her fırsatta “bil bakalım bu kim” oyununu oynardı. Bu oyun, bir gün Mahmut’un aklına gelen bir fikirle bambaşka bir şeye dönüştü. Evin büyük odasına bir ip gerip üstüne de bozarık bir çarşaf asan Mahmut, küçük bir tiyatro sahnesi icat etmişti. Hemen piyesler uydurmaya ve çivitle boyadıkları dekorlar arasında oynamaya başladılar. Muhsin bu işe kendini o kadar kaptırdı ki, bir akşam Ferah Kalfa’nın, “Haftaya da ilk oruç Allah’ın izniyle,” diye mırıldandığını duyana kadar hep dört gözle beklediği ramazanın geldiğini bile fark etmedi. Halbuki kaplar kalaylanmış, reçeller kaynatılıp erişteler kesilmiş, mutfağın, sofranın eksikliği kalmamıştı. Muhsin için en güzel mevsimin adıydı ramazan, çünkü ramazan demek Direklerarası demekti.

Direklerarası’nın, adı Beyazıt’taki dükkânların direklerinden geliyordu. Şehzadebaşı, Fatih ve Süleymaniye camilerinin arasında kalan Direklerarası, akşamları teravih namazından çıkanların uğrak yeri idi. Tiryakiler Bohça, Göbek veya Yaka sigaralarını alır veya kutularını enfiyelerle doldurtup Direklerarası’nın yolunu tutardı. Sıra sıra çaycılar, şerbetçiler, kiraathanelerin arasında ramazanda mutlaka bir at cambazhanesi bulunurdu. Karagöz, hokkabaz, pehlivan güreşi, kukla ve kantocu kızlar vardı Direklerarası’nda beş tane de tiyatro... İstanbul ahali ramazanda, ellerinde muşamba fenerler, konuşup gülüşerek Direklerarası’nı doldururdu. Cuma günleri yalnızca kadınlara matine yapılırdı. Kadınlar, çocuklarıyla gelir oyun izlerlerdi. *Balmumu Cinayeti*, *Demirhane Müdürü* gibi bazı dramlar 11 perdeyi buluyordu. Direklerarası’nın en sevilen aktörlerinden biri Naşit idi. Şehzadebaşı’nda yürürken dükkânlardan selamlar yağardı. Bunların arasında her yaştan, her milletten birileri vardı. Direklerarası ahali son zamanlarda artan yankesicilerden illallah etmişti. Bu yüzden kalabalığın arasında epeyce gizli hafiye vardı. Söylenenlere bakılırsa Fehim Paşa, burada hafiye teşkilatına bağlı hususi bir şube kurmak zorunda kalmıştı.

Hüsnü Bey, ramazanlarda, eve pek çok misafir davet ederdi. Ferah Kalfa ve Virdiruh Hanım’ın hazırladığı mükellef sofranın ardından Cankurtaran Camii’nde teravih namazını kılar, sonra Direklerarası’nın yolunu tutarlardı. Muhsin, misafirler için kirala-

nan localardan birinde oyunu ayakta seyrederdi. Haftada bir gün de ağabeyi Rasih, tiyatroya götürürdü onu. Askerî doktor olan Rasih, bayağılıktan uzak ciddi temsilleri, genellikle de Osmanlı Dram Kumpanyası'nı seçiyordu. Burası, ramazanın otuz gecesi de tıklım tıklım doluydu. Fransız romantik oyunlar her akşam değişir, aynı oyun iki gün üst üste oynanmazdı. Kimse bir kumpanyanın nasıl olup da her gün yeni bir ezberle sahneye çıktığını merak etmez; bu kadar oyunun nereden bulunduğunu, bu kadar çeviriyi kimin yaptığını soran olmazdı. Bu soruların cevabı önemli değildi aslında, çünkü bilinen bir şey vardı; Şehr-i İstanbul'da, aynı oyunu iki gece dolduracak kadar seyirci bulmak imkânsızdı.

Ramazan bir rüya gibi geçip gitti, Muhsin, Haşim ve Mahmut, bayram harçlıklarını topladıkları gibi soluğu Avram'ın tiyatrosunda aldılar. Burada *Arabın İntikamı* oynuyordu. (Shakespeare, *Othello*) Üç kafadar, hayatlarının en tuhaf deneyimlerinden birini yaşayacaklarını bilmeden, tiyatronun ikinci katındaki locaya doluştu. Oyunun on iki kişilik, kalabalık bir orkestrası vardı. Az sonra ilk oyuncu sahneye çıktı, beyaz atlastan sırma işlemeli bir elbise giymişti, seyircilere doğru bir adım attı, kollarını açarak selam verdi. Sonra iki elini huni yaptı ağzına, avazı çıktığı kadar bağıryormuş gibi ağzını açtı. Yüzü gerilmiş, boynundaki damarlar şişmişti ama tek ses çıkmadı. Haşim arkadaşlarına dönüp, "Ne oluyor?" diye sordu, "Niye sesi çıkmıyor bunun?" Oğlanlar dudak büktü. Mahmut birden arkadaşlarını dürtüp sahneyi gösterdi. Onun çıkmayan sesini duymuş gibi bir Zenci koşarak sahneye gelmişti. Çocuklar heyecanla birbirlerine baktılar, bağıryormuş gibi yapmanın, bağirmaktan daha etkileyici olacağı kimin aklına gelirdi ki? Az sonra siyahlar giymiş biri çıktı ortaya, elinde topuzlu kısa bir bastonla Zenci'nin peşi sıra dolaşiyor, adeta aklını karıştırıyordu. Çocuklar, seyrettikleri bu ilk pandomimle büyülediler.

Ertesi gün, üçü Aya İrini'ye doğru yürürken Mahmut birden arkadaşlarını durdurdu ve gayet tuhaf hareketler yapmaya başladı. Pandomim yaptığı için konuşması imkânsızdı, Haşim ile Muhsin, onun karşısına geçip ne yaptığını anlamaya çalıştılar. Haşim birden, "Ata binmiş, gidiyor bu!" diye bağırdı. Mahmut, anlaşıldığı için pek sevinmişti, bu yüzden gösteri uzadıkça uzadı. Çocuk dörtnala savaşa gitmekle kalmadı, orada attan düştü, bacağına da kırdı. Haşim, "Yaşa sen!" diyerek alkışlayacak oldu ama Mahmut onu engelledi. Topallayarak katıldığı bir törende göğsüne madalya takılmadan pandomim sona ermiyordu. Üç arkadaşı, Aya

İrini'nin önündeki geniş meydana gelince durdular. Ortalık her zamanki gibi kalabalıktı.

Duvarın dibine okul çantaları ve üst üste atılmış ceketler yığılmıştı. Çünkü burası İstanbul'un 41 milletinden çocukların buluşma yeri idi. Sirkeci'den Rum, Kumkapı'dan Ermeni çocuklar gelir, burada takım kurup futbol oynarlardı. Bu geniş ve rahat alanın tek kusuru, Topkapı Sarayı'na bitişik olmasıydı. Durup dururken saray askerlerini rahatsız etmeye lüzum olmadığı için, maçlar sessizce yapılıyordu. Takımlar usulca kuruluyor, golden sonra ağızdan kaçırılan birkaç çığlık dışında herkes suspus oluyor, cezalar çıt çıkarmadan veriliyordu.

Üçü de oyuna girdi. Fakat Mahmut'un şansı yaver gitmedi, daha ilk adımda yediği bir tekmeyle yere devrildi. İyice canı yanıyordu, ağzından bir küfür kaçırdı. Ama daha fazla ses çıkarmamak için hemen dudağını ısırды. Biraz ötede Haşim, ağzı kulaklarında ona sırtıyordu. Atılan tekmeyle görmediği için Mahmut'un yeni bir pandomim numarası yaptığını sanmıştı.

Oyun uzun sürdü, Muhsin eve döndüğünde fena halde yorgundu ama hemen defterini açıp derslerin başına oturdu. Bir gözü saatteydi, babasını bekliyordu. Hüsnü Bey eve girer girmez, ilk iş onun yanına gelir, geçen günü sorup defterlerine bakardı. O akşam da böyle oldu. Baba oğul baş başa sohbete daldılar. Hüsnü Bey, defteri gözden geçirirken karalanmış bir sayfa bulunca duraksadı, lastiği istedi. "Boş kalması, karalanmış olmasından iyidir," diyerek güzelce sildi. O gece Muhsin yatmadan önce bir leylak ağacını resmeden babasını seyretti.

Sabah çiseleyen yağmurla uyandı. Yol boyu Mahmut ve Haşim'le birlikte yağmurdan kaçarak yürüdüler. Tefeyyüz uzaktan görününce Mahmut bağırdı. "Buyrun bakalım! Mahşer yeri vallaha!" Muhsin suratını salladı: "Değişik bir şey değil ki! Her zamanki manzara!"

Tefeyyüz Mektebi, bir özel okuldu. Sahibi de Daniştay üyelerinden Muammer Bey'di. Avlusundan sınıflarına kadar pırıl pırıl olan bu mektebe, önemli memurlar ve zengin aileler itibar ediyordu. Bu yüzden sabahları okulun önü fena halde kalabalık oluyordu. Ortalığı keşmekeşe çeviren, çocukları okula taşıyan konak arabalarıydı. Muhsin, tefeyyüzde birkaç yıl geçirdikten ve okula midilliyle gelen bazı çocukları gördükten sonra konak arabalarına şaşırılmaz oldu. Hüsnü Bey de önemli bir memurdu fakat oğlunu bu şekilde okula göndermek, adamcağızın aklına bile gelmemişti.

Ölmeyi Bilen Adam *Muhsin Ertuğrul*

**“Bu sanatın dersi, en güzel günlerini yaşarken ölmeye hazır olmaktır.
Azrail, ender olarak ölmek sanatını bilen biriyle karşılaşır.”**

Muhsin Ertuğrul

Ölmeyi Bilen Adam, Türkiye'nin yetiştirdiği büyük adamlardan birinin, Çağdaş Türk tiyatrosunun, sinemasının babası Muhsin Ertuğrul'un yaşamına odaklanan bir anlatı, okurken edebî tatlar alacağınız bir biyografi. Genç kuşak öykücülüğümüzün önemli isimlerinden Ayşegül Çelik, çok sevdiği, eğitimini aldığı tiyatroya ve Türk tiyatrosunun kurucusuna vefa borcunu, on yılı aşkın bir süre üzerinde çalıştığı bu kapsamlı araştırmayla ödüyor.

1900'lerin başında İstanbul kahvehanelerinde meddahlar, hayalbazlar; derme çatma sahnelerde ateş yutanlar, curcunabazlar, zorbazlar vardı. Direkler-arası'nda Madam Eftelya, Şamran Hanım, komik-i şehir Naşit sahne alıyor, Minakyan'ın tiyatrosu dolup dolup boşalıyordu. İstanbul'un bir kazan gibi kaynadığı, büyük değişimlere, altüst oluşlara hazırlandığı yıllardı.

Çocukluğundan itibaren kendini tiyatronun büyüdü dünyasında bulan Muhsin Ertuğrul, bu sanatın toplum için kurtarıcı olduğuna inandı. Ömrü boyunca türlü önyargılarla savaştan Muhsin Ertuğrul, ilk Hamlet'i sahnelemekle, tiyatro okulları kurmakla, Türk tiyatrosunu dramaturgi kavramıyla tanıştırmakla kalmadı, Müslüman kadınların perdede, sahnede görünmesine de önyak oldu. Tiyatroyu Anadolu'nun en ücra köşelerine taşıyan bir sanat militanıydı o. Biz de Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun, Muhsin Ertuğrul'un ardından söylediklerine katılıyoruz: “Geleneklerden sıyrılıp onu yatırarak değil, ayakları üzerine dikerek toprağa vermek gerekirdi.”

ISBN 978-975-07-1890-7

9 789750 718907